ՀՏԴ 008(479.243) Պատմություն, Մշակույթ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼՂԻՄ-ՈՒՄ 1920-1930-ԱԿԱՆ թթ.

Արմինե ԱՌՍՏԱՄՅԱՆ

Բանալի բառեր: *մշակույթ, կրթություն, դպրոց, անգրագիտություն, դպրոցաշինություն, ԼՂԻՄ, խորհրդային վարչակարգ, կոմունիստական գաղափարախոսություն, արցախահայություն, հակահայկական քաղաքականություն:*

Ключевые слова: *культура, образование, школа, неграмотность, строительство школ, НКАО, коммунистическая идеология, армянство Арцаха, антиармянская политика.*

Keywords: *culture, education, school, illiteracy, school construction, NKAR, Soviet regime, Communist ideology, Armenians of Artsakh, anti-Armenian policy.*

КУЛЬТУРА В НКАО В 1920-1930 ГОДАХ

А.Арстамян

В Арцахе в годы советской власти культурная жизнь получила своеобразное развитие. С одной стороны, вся общественно-политическая жизнь, а также и культура, оказались под сильным воздействием коммунистической идеологии. Было запрещено свободное и открытое слово, разномыслие, национальная черта культуры была отодвинута на второй план. Несмотря на это, армяне Арцаха приложили большие усилия для улучшения школьного строительства, образовательного дела. В результате большинство населения было вовлечено в сферу образования, борьба за ликбез стала первоочередной. Были проведены значительные работы для развития культуры, изданы новые газеты, появились новые литературные произведения, были открыты музей и театр. Примечательно, что несмотря на неблагоприятные условия, армяне Арцаха сохранили культурную национальную черту. Всё этого содействовало сохранению армянского образа области в условиях антиармянской политики Азербайджана.

THE CULTURE IN NAGORNO KARABAKH IN 1920-1930

A.Arstamyan

During the Soviet era the cultural life Artsakh experienced a unique development. On the one hand, the social-political life, as well as the culture appeared under the strong influence of communist ideology. The free and open speech, disagreement was prohibited, national identity of culture was pushed to the sidelines. Despite this, the armenians of Artsakh poured too much effort in construction of schools of 1920-1930-ies and improving education. As a result, the majority of people was involved in the education sector, and the fight against literacy became the priority. Much work was done for the development of culture, new newspapers were published, appeared new literary works, opened museum and theater. It is notable that despite unfavorable conditions the Armenians of Artsakh preserved their national cultural identity. All this contributed to the region to maintain its patriotic image in conditions of Azerbaijan's anti-Armenian policy.

Խորհրդային իշխանության տարիներին Արցախում յուրօրինակ զարգացում ապրեց մշակութային կյանքը: Մի կողմից, ինչպես ողջ հասարակական– քաղաքական կյանքը, այնպես էլ մշակույթը հայտնվեց կոմունիստական գաղափարախոսության ուժեղ ազդեցության ներքո: Արգելվեց ազատ ու բաց խոսքը, տարակարծությունը, մշակույթի ազգային դիմագիծը երկրորդական պլան մղվեց: Չնայած դրան, արցախահայությունը չափազանց մեծ ջանքեր թափեց 1920-1930-ական թթ. դպրոցաշինության, կրթական գործի բարելավման ուղղությամբ: Արդյունքում հասարակության մեծամասնությունը ընդգրկվեց կրթության ոլորտ, գրագիտության դեմ պայքարը դարձավ առաջնահերթ: Զգալի աշխատանքներ կատարվեցին մշակույթի զարգացման ուղղությամբ, հրատարակվեցին նոր թերթեր, երևան եկան նոր գրական երկեր, բացվեց թանգարան ու թատրոն: Հատկանշական է այն, որ չնայած անբարենպաստ պայմաններին արցախահայությունը պահպանեց մշակութային ազգային դիմագիծը: Այս ամենը նպաստեց, որ մարզը պահպանի իր հայեցի կերպարը ադրբեջանի հակահայկական քաղաքականության պայմաններում:

Լեռնային Ղարաբաղում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո, հասարակական-քաղաքական կյանքը վերափոխվեց նոր կարգերին համահունչ: 1920-1930-ական թվականներին Արցախի մշակութային կյանքը, ինչպես ողջ հասարակական-քաղաքական ոլորտը, գտնվում էր խորհրդային գաղափարախոսության մամլիչի տակ: Ազգային գաղափարախոսությունն, որպես

այդպիսին, դուրս էր մղված, ողջ հասարակական-քաղաքական համակարգը հարմարեցված էր կոմունիստական գաղափարախոսությանը: Լեռնային Ղարաբաղում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո գավառային և շրջանային հեղկոմներին կից ստեղծվեցին լուսավորության բաժիններ, որոնց հիմնական խնդիրներից կարևորը նոր դպրոցների բացումն էր:

Ժողովրդական կրթության ընդհանուր ղեկավարությունը դրվեց լուսավորության պետական հանձնաժողովի վրա:

1923թ. հոկտեմբերի 5-ին ստեղծվեց ԼՂԻՄ լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատը, որը 1929թ. մարտին վերանվանվեց մարզային խորհրդի ժողո-վրդական կրթության բաժին: ԼՂԻՄ լուսավորության առաջին կոմիսարն էր Արշավիր Քամալյանը: Վերացվեց դպրոցների բազմատիպությունը: Եկեղեցու իրավասության տակ գտնվող բոլոր ուսումնական հաստատությունները դրվեցին լուսժողկոմատի իրավասությանը: Ընդհանրապես, Լեռնային Ղարաբաղում դպրոցների վիճակն անմխիթար էր: 1920թ. հոկտեմբերի 20-ին Վարանդայի Ճարտար գյուղում տեղի ունեցածգավառի երկրորդ տեղամասի ուսուցիչների կոնֆերանսում Գիշի գյուղից պատգամավոր Ա. Բալայանն իր ելույթում նշեց. «Կա դպրոց, բայց չկա ինքը՝ դպրոցը: Կանչում են աշակերտին, բայց չկա ոչ նստարան, ոչ ուսումնական պարագաներ, ամգամ թուղթ, չխոսելով արդեն այն մասին, որ չկա լավ շենք, ջեռուցում..»:[1] Չնայած դրան, ուսումնատենչ արցախահայությունը միավորեց ջանքերը կրթական գործի արդյունավետ կազմակերպման համար: Արդեն 1922/23 ուսումնական տարում Լեռնային Ղարաբաղում գործում էր 78 դպրոց՝ 4375 աշակերտի ընդգրկումով:[2] Այդ դպրոցներում աշխատում էր 140 ուսուցիչ: 1924թ. տվյալներով 6100 աշակերտի համար եղած 1500 նստարանների մեծամասնությունը անպիտան էր, 102 դպրոցներից 33-ն էր տեղավորված սեփական, կամ ազգայնացված շենքերում, իսկ այդ շենքերից միայն 23-ն էր գտնվում բարվոք վիճակում:

Մարզի դպրոցներում ուսումնամեթոդական աշխատանքները բարելավելու և ուսուցիչների մասնագիտական որակը բարձրացնելու համար մի շարք դպրոցներում կազմակերպվում էին փորձնական դասեր, մանկավարժական բնույթի զեկուցումներ ու դասախոսություններ: Ուսուցչական կադրեր ստեղծելու համար 1924թ. ամռանը Ստեփանակերտում կազմակերպվեցին երկամսյա դասընթացներ: Չնայած այս ամենին, մարզում աղքատ էր դպրոցների նյութատեխնիկական բազան: 1927թ. հունվարի 7-ի մի հաղորդագրության մեջ ասվում էր, որ մարզի դպրոցներն ունեն 4000 նստարանի և 200 գրատախտակի կարիք:

Մարզում ուսումնական գործը աստիճանաբար դարձավ համաժողովրդական: Այսպես, արդեն 1925/26 ուսումնական տարում մարզում դպրոցների թիվը հասնում էր 144-ի, իսկ դասարանների թիվը՝ 458-ի: Նախորդ ուսումնական տարվա համեմատությամբ աշակերտների թիվը զգալիորեն ավելացել և հասել էր 15413-ի:[3]Պետք է ասել, որ արցախահայությունը բուռն կերպով լցված էր դպրոցաշինության գործին: Մարզային լուսժողկոմատը պատրաստում և հրատարակում էր շրջաբերականներ, մեթոդական հրահանգներ, տպագրում բրոշյուրներ և դասագրքեր:

1930-1931թթ. ուսումնական տարում ԼՂԻՄ ժողովրդական կրթության ոլորտում անցում կատարվեց ընդհանուր պարտադիր տարրական ուսուցմանը: 1930թ. նոյեմբերին մարզխորհրդի գործադիր կոմիտեի պլենումըքննարկելով «Պարտուսի ընթացքը և անգրագիտության վերացումը» հարցը, նշեց, որ առկա են մի շարք սուր խնդիրներ: Հարց դրվեց չքավորների երեխաներին ապահովել հագուստներով, գրենական պիտույքներով: Մարզում նույնիսկ հայտարարվեց պարտուսիմիամսյակ, որի ընթացքում դպրոցները պետք է ապահովվեին վառելափայտով, դպրոցահասակ բոլոր երեխաներին ընդգրկեին դպրոց, ժողկրթաբաժիններում ստեղծվեին նվիրատվության ֆոնդեր և այլն:1930թ. պլենումի նիստում ելույթ ունենալով, Լազարյանը նշեց, որ աշակերտները աղքատ են, մերկ, ոտաբոբիկ: Դպրոցաշինության համար չի

[1]Աբրահամյան Հ., Մարտնչող Արցախը, 1919-2010թթ., գիրք Բ, (1923-1985թթ.), էջ 107;
[2]նույնտեղում, էջ 109:
[3]Աբրահամյան Հ., Մարտնչող Արցախը, 1917-2000թթ., գիրք Բ1923-1985թթ., էջ 110;

հերիքում նյութական բազան: Իսկ Գ. Սարկիսովան նշեց, որ համընդհանուր կրթության գործը թույլ է դրված: Անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել չքավոր աշակերտներին հագուստով, կոշիկով: Ա. Անտոնովը ելույթ ունենալով, նշոց, որ Ջրաբերդի շրջանի Քոլատակ գյուղում չկա դպրոցի շենք, չկան նստարաններ և աշակերտները ստիպված են լինում նստել գետնին:

Ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում 1930/31թթ. ուսումնական տարումմարզի առաջին աստիճանի դպրոցներում ընդգրկվեց 23026 աշակերտ:30-ական թթ. արագորեն բարելավվում էր ուսուցչական կադրերի որակը: Այսպես, 1925/26 ուստարում աշխատող 241 ուսուցիչներից բարձրագույն կրթություն ուներ ընդամենը 2 հոգի, միջնակարգ կրթություն՝ 163-ը, ապա 1933/34 ուս. տարում 999 ուսուցիչներից բարձրագույն կրթություն ուներ 28, միջնակարգը՝ 909 հոգի:

Այսպես, 1913թ. հետ համեմատած, (առկա էր 54 դպրոց), 1932թ. կար 156 I աստիճանի դպրոցներ, որտեղ սովորում էին 21,641 աշակերտ: 1932թ. տվյալներով երեխաների 99,5%-ը ընդրկված էր ուսուցման գործում: 26 գյուղերում ստեղծվեցին յոթամյա դպրոցներ: Նախադպրոցական հիմարկները՝ 1931թ. եղել են 11, 1937թ. դարձան 36՝ 1602 երեխաներ: 1913թ. եղել են 203 ուսուցիչ, 1932թ. ուսուցիչների թիվը դարձավ 661: Նախատեսվում էր 1933թ. ուսուցիչների թիվը հասցնել 661: Նախատեսվում էր 1933թ. ուսուցիչների թիվը հասցնել 950-ի: [1] Նշենք, որ 1921/22 ուս. տարում Շուշիում բացվել է մանկավարժական ուսումնարան, 2 բաժիններով՝ հայկական և ադրբեջանական: 1923թ. Մանկավարժական տեխնիկոմ բացվեց Հադրութում, իսկ մանկավարժական բանֆակ՝ Շուշիում: Մշակութային կյանքում խորհրդային իշխանության ամենամեծ նվաճումներից մեկը համարվում է բնակչության զանգվածային անգրագիտության վերացումը: Խրճիթ-ընթերցարաններին, ակումբներին, գյուղխորհուրդներին ուսումնական հաստատություններին կից ստեղծվում են ագրագիտության վերացման կայաններ: Մինչև 1930թ. մարզում գործող լիկկյաններում սովորել է 30.000-ից ավել մարդ:

Խորհրդային իշխանության տարիներին մարզում զարգացավ նաև տպագրությունը, գրականությունը և արվեստը:

1928թ. մարտին կազմակերպվեց Լեռնային Ղարաբաղի գրողների ասոցիա-ցիան, որը Հայրենական Մեծ պատերազմից հետո վերանվանվեց գրողների մարզային բաժանմունքի: 1930-ական թվականների տպագրվել են Հակոբ Աթալյանի, Աշոտ Ուլուբաբյանի, Իսրայել Պետրոսյանի, Գր. Մովսիսյանի, Արմո Խաչումյանի և ուրիշ-ների ստեղծագործությունները:

Խորհրդային իշխանության առաջին իսկ օրերին Լեռնային Ղարաբաղում փակվեցին տարբեր կուսակցությունների, կազմակերպությունների և հոսանքների թերթերը, ազգայնացվեցին մասնավոր տպարանները:

Փաստորեն, վերացվեց բացախոսությունը և նոր հրատարակվող թերթերում տիրում էր համատարած միակարծությունը:

1920-21 թվականներին Շուշիում լույս տեսավ Ղարաբաղի արտակարգ կոմիսարիատի «Ղարաբաղի չքավորություն» պաշտոնաթերթը՝ ադրբեջանական լեզվով: 1923 թվականին ապրիլի 4-ից Շուշիում սկսվեց հրատարակվել Շուշիի գավկոսկոմի և գավգործկոմի պաշտոնաթերթ «Ղարաբաղի գեղջուկ»-ը: Նույն թվականի ամռանը ինքնավար մարզի ստեղծումից հետո այն վերանվանվեց «Խորհրդային Ղարաբաղ» և դարձավ կուսակցության Լեռնային Ղարաբաղի մարզկոմի և մարզխորհրդի գործկոմի պաշտոնաթերթը: 1980-ական թվականներին վերոհիշյալ թերթը հրատարակվում էր նաև ռուսերեն լեզվով: «Խորհրդային Ղարաբաղ» թերթին կից լույս տեսան «Երիտասարդ լենինյան», «Կուլտարշավ», «Ղարաբաղի բատրակ» թերթիկներն ու հավելվածները և կարճատև «Կայծ» գեղարվեստական հանդեսը:

30-ական թվականներից մինչև 80-ականի վերջերը հանդես եկան շրջանային՝ Շուշիի «Շուշան», Ասկերանի «Կարմիր դրոշ», Մարտակերտի «Բարեկամություն», Մարտունու «Աշխատանք», Հադրութի «Կոլտնտեսական» թերթերը: Նշված ժամանա-կահատվածում

[1] ԼՂՀ Պետական արխիվ , ֆոնդ 1, ց. 2, պ. մ. 3, թ. 2

հրատարակվում էր Ղարմետաքսկոմբինատի մետաքսագործ «Բազ-մատիրաժ» թերթը: Գյուղական վայրերում հիմնվում էին խրճիթ-ընթերցարանները:

Ակումբներին կից կան ինքնագործ խմբեր, կինոկայանքներ: 1924 թվականից Ստեփանակերտում կազմակերպվեց առաջին կինոցուցադրումը: Կինոն աստիճանա-բար մուտք գործեց մարզի գյուղերը: Հայ թատրոնի երկուհազարամյա պատմության մեջ իր պատվավոր տեղն ունի Ստեփանակերտի Վահրամ Փափազյանի անվան պետական դրամատիկական թատրոնը: Այն ստեղծվել է 1932 թվականին, որի հիմնադրին էր հայ բեմի երախտավոր Կարո Ալվարյանը: Այսպիսով, արցախահայության բուռն ջանքերով հնարավոր եղավ մարզում պահպանել հայեցի ազգային դիմագիծը, պայքար մղել անգրագիտության դեմ, բարելավել կրթական գործը, ստեղծել դպրոցներ և այլ մշակույթի օջախներ:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Արմինե Առստամյան - ԱրՊՀ, Պատմության ամբիոն, պ.գ.թ., դոցենտ

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, պ.գ.դ. Վ.Ռ.Բալայանը: